

Yaşlılığın Tespitinde Farklı Bir Yöntem: “Olası Uzun Ömürlülük Nüfus Yaşlanmasına Yeni Bir Bakış”

A Different Method for Determining Old Age: “Prospective Longevity A New Vision of Population Aging”

Sanderson, W. C., & Scherbov, S. (2019). *Prospective longevity: A new vision of populatin aging*. Harvard University Press, 272 pp.

Elif Mualla Arar¹ 

Anahtar Kelimeler: Yaşam beklentisi, Olası yaşlı bağımlılık oranı, Nüfus yaşlanması, Kronolojik yaş, Emeklilik sistemi

Keywords: Life expectancy, Prospective old age dependency ratio, Population aging, Chronological age, Retirement system

Yaşam beklentisinin artması ve doğum hızının düşmesi yaşlı nüfusunun toplam nüfustaki payının artmasına sebep olmaktadır. Peki yaşlı derken kimi kastediyoruz? 2024 Paris Olimpiyatlarında masa tenisi alanında rekabet eden 61 yaşındaki Ni Xia Lian yaşlı mıdır? 1950 yılında 60 yaşında olan kişi ile 2025 yılında 60 yaşına girecek kişi aynı özelliklere mi sahiptir? Yaşlanma 60 ya da 65 gibi genel geçer sabit bir yaş belirlemeden ölçülebilir mi?

Stony Brook Üniversitesi’nin emekli profesörü Warren C. Sanderson ve Uluslararası Uygulamalı Sistem Analizi Enstitüsü’nde (IIASA) araştırmacı olan Sergei Scherbov ölçümlerini kalan yaşam beklentisinden yola çıkarak yapıyorlar. 2005 yılında nüfusun ortanca yaşının kalan yaşam beklentisine göre biçimlendirilmesiyle hesaplanan bir yaşlanma modeli tasarlıyorlar. 2015 yılında “prospective old age dependency ratio” (olası yaşlı bağımlılık oranı) olarak isimlendirdikleri yaşlı bağımlılık oranını

¹ Sorumlu yazar: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Kent Çalışmaları Tezli Yüksek Lisans Programı, İstanbul, Türkiye. Eposta: elifmuallaarar@gmail.com ORCID: 0009-0002-1173-9401

Atfı: Arar, E. M. (2024). Yaşlılığın tespitinde farklı bir yöntem: “Olası uzun ömürlülük nüfus yaşlanmasına yeni bir bakış” [W. C. Sanderson & S. Scherbov’in “Prospective longevity: A new vision of populatin aging” adlı eserinin değerlendirmesi]. *Senectus*, 2(2), 249-253. <https://doi.org/10.26650/senectus.2024.2.2.0035>

geliştiriyorlar. 2019 yılında ise önceki çalışmalarını temel alan “Prospective Longevity: A New Vision of Population Aging” (Olası Uzun Ömürlülük Nüfus Yaşlanmasına Yeni Bir Bakış) isimli kitaplarını yayımlıyorlar.

“Prospective Longevity: A New Vision of Population Aging” (Olası Uzun Ömürlülük Nüfus Yaşlanmasına Yeni Bir Bakış) insanların kronolojik yaşları dışındaki özelliklerini göz ardı eden klasik yaklaşım yerine nüfusun yaşlanmasını kavramsallaştırmak ve ölçmek amacıyla yeni bir yaklaşım öneriyor. On üç bölümden oluşan kitabın “Nüfus Yaşlanması Ölçümlerinin Kısa Tarihi” başlıklı ilk bölümünde nüfus yaşlanma ölçütlerinin gelişimi incelenmektedir. “Toplam bağımlılık oranı”, “yaşlı bağımlılık oranı” ve “ekonomik destek oranı” terimleri açıklanmaktadır.

“Olası Yaşlar” başlıklı ikinci bölümde, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, ABD Sayım Bürosu ve İnsan Ölümleri Veri Tabanı verileri kaynak olarak kullanılıyor. “Prospective ages” (olası yaşlar) kronolojik yaşın, yaşam beklentisindeki değişiklikler dikkate alınarak endekslenmesiyle elde edilmektedir. Kalan yaşam beklentisi, doğuştan beklenen yaşam süresi ve kronolojik yaş arasındaki farktır. Yazarlara göre olası yaşlar, karşılaştırmaya uygun yapısı ve kalan yaşam beklentisi dışında başka özelliklerin de hesaba katılabilmesi sayesinde, toplumları kıyaslarken avantaj ve dezavantajların tespitini kolaylaştırmaktadır.

Yasal ve yönetsel sebeplerle insanların yaşlı kabul edildiği bir yaş gereklidir. Bu yaşın nasıl tespit edileceği, kitabın “Yaşlı Olmak İçin Kaç Yaşında Olmak Gerekir?” isimli üçüncü bölümünde ele alınmaktadır. Bireysel yaşlı hikayeleri, yaşam beklentisindeki değişikliklerin örüntüleri, akademik literatürde yaşlılığın başlangıcına yönelik görüşler, mevcut yaşlılık eşiği ve “prospective old age threshold” (olası yaşlılık eşiği) bu bölümde mercek altına alınmaktadır. Literatürde de klasik yaşlanma ölçütlerine karşıt görüşler bulunmaktadır. Olası yaşlılık eşiği, kalan yaşam beklentisinin ortalama 15 yıl olduğu yaşın yaşlılık başlangıcı olarak tayin edilmesidir. Doğuştan beklenen yaşam süresine göre farklı yaşlılık eşikleri saptanabilir. Yazarlar böylelikle kolay hesaplanabilir, akla yatkın ve varsayımlardaki makul değişkenlikleri tolere edebilen, kullanışlı bir yaşlılık eşiği ortaya koyma iddiasındadır.

Yaşlılık eşiği tercihinin etkileri “Kronolojik ve Olası Yaşa Dayalı Nüfus Yaşlanma Ölçümleri Ne Kadar Farklıdır?” başlıklı dördüncü bölümde ele alınmaktadır. Burada kronolojik yaşı 65 ve üzeri olan kişilerin toplumun kalanına oranı “proportion of the population categorized as being old” (yaşlı olarak sınıflandırılan kişilerin oranı) (PO) ve yaşı, olası yaşlılık eşiği ve üzerinde olan kişilerin toplumun kalanına oranı “prospective proportion who are considered old” (yaşlı olarak kabul edilenlerin olası oranı) (PPO) şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Bu bağlamda, 5 yıllık yaşam tablolarıyla yapılan hesaplamalarda, 2100 yılına gelindiğinde Japonya’da PO %33, PPO ise %18 olarak hesaplanmaktadır. Yaşlı bağımlılık oranı 65 yaş ve üzerindeki

nüfusun çalışma çağı kabul edilen yaştaki nüfusa oranıdır. Yazarlar bunun yerine kalan yaşam beklentisi 15 yıl ve aşağısında olan nüfusun, yaşı 20 ve olası yaşlılık eşiği arasında olan nüfusa oranı ile hesaplanan “olası yaşlı bağımlılık oranı”¹ni önermektedirler. Ortanca yaş bir toplumdaki herkesin yaşları küçükten büyüğe sıralandığında ortada kalan kişilerin yaşıdır. “Prospective median age” (olası ortanca yaş) ise ortanca yaştaki kişilerin kalan yaşam beklentisi anlamına gelmektedir. Ortanca yaş ve olası ortanca yaş birlikte incelendiğinde gelişmiş ülkelerdeki nüfusun, klasik yöntemdeki aksine, gençleştiği sonucuna ulaşılabilir. Yazarlar ayrıca Ulusal Transfer Hesapları Projesinin¹ ekonomik destek oranı ölçümlerine, ülke ve zamana göre hesaplanabiliyor olması, yaşlılık eşiğini kullanmaması ve göç, çalışma süresi gibi çeşitli faktörleri içermesi nedeniyle, dikkat çekmektedirler.

Kitabın “İnsanların Özelliklerine Göre Yaşların Belirlenmesi” isimli beşinci bölümünde, kalan yaşam beklentisine ek olarak hatırlanan kelime sayısı, el kavrama gücü ve sandalyeden kalkma hızı gibi ölçütlerin denkleme nasıl dahil edileceği açıklanmaktadır. Yazarlar, bu özelliklerle nüfus yaşlanması arasındaki ilişkiyi ölçmede karşılaşılan zorlukların üstesinden net ve tutarlı bir yaklaşımla gelmeye çalıştıklarını belirtmektedirler. Farklı toplumlarda bir özelliğin seviyesinin sabit olduğu yaşlar “constant characteristic ages” (sabit özellikli yaşlar) olarak, insanların zaman ve mekâna göre değişen özelliklerinin bir standart belirleyerek incelenmesi ise “ α -ages” (α -yaş) olarak kavramsallaştırılmaktadır.

“Yaşlılık Dönemi” ve “Yaşlılıkta Yaşam Kalitesi Kötüye mi Gidiyor?” başlıklı altı ve yedinci bölümlerde, yaşam beklentisi arttıkça insanların daha uzun süre kötü sağlık koşullarında yaşayacağı varsayımı Avrupa ülkeleri için test ediliyor. Dönem ve topluluk yaşam tabloları üzerinden analizler yapılıyor. Sağlık ve yaşlanma arasındaki ilişki, fiziksel ve araçsal işlev kısıdı olmama, etkinlik kısıdı olmama ve iyi kendi sağlığını değerlendirme puanlarına sahip olmak kıstaslarıyla ölçülüyor. Örneğin Belçika’daki erkekler için, olası yaşlılık eşiği üzerinden, fiziksel işlev kısıdı olmadan geçirilmesi beklenen yaşam süresi 2006 yılında 6.7 yıl, 2012 yılında 7.1 yıl olarak hesaplanıyor. Bu yıllar arasında Belçikalı erkeklerin olası yaşlılık eşiği 67.7 yıldan 68.7 yıla çıkıyor. Yani varsayımın aksine Belçikalı erkekler, genel olarak Avrupalılar, eskisine kıyasla yaşlılıkta daha sağlıklı yaşıyorlar. Sonuçların ülke, zaman ve kriterlere bağlı olarak farklılaşabileceği de belirtiliyor.

“Hayatta Kalma Eğrileri: Rusya Bölgeleri ve Birleşik Devletler” başlıklı sekizinci bölümde, α yaş ile kronolojik yaş arasındaki fark “age difference” (yaş farkı) olarak nitelendiriliyor. Rusya ile ABD’nin bazı bölgeleri, benzer yaşam alışkanlıkları, sağlık sistemi, gelir seviyesi gibi özelliklere sahip olma nedenleriyle seçiliyor. 10 yıllık hayatta kalma oranı kullanılarak elde edilen sonuçlar ülke içinde ve iki ülke arasında

1 National Transfer Accounts Projects

karşılaştırılıyor. Ayrıca yaş farkının yıllara bağlı olarak sabit kalmadığı durumlar inceleniyor. Varsayımlar üzerinden yapılan hesaplamalarda standart ülkede 15 yıl olan aralıklar, ölçülen ülkede 13 veya 17 yaş olarak karşılık buluyorsa orada yaşlanmanın hızlandığı veya yavaşladığı söylenebilmektedir. Yani 30 yılda 25 ya da 35 yıl yaşlanmak mümkündür.

Bu farklılıkların sadece ülkeler veya bölgeler arasında değil cinsiyetler arasında da incelenmesine imkan sağlayan yöntem yazarların “Hayatta Kalmada α -Cinsiyet Farkı” adını verdiği dokuzuncu bölümde işleniyor. “ α -Gender gap” (α -cinsiyet farkı), 5 yıllık hayatta kalma oranlarıyla doğuştan beklenen yaşam süresi genellikle en yüksek olan Japon halkı standart kabul edilerek hesaplanıyor. α -Cinsiyet farkı sonucunda, durumun kadın ya da erkek nüfusun lehine mi aleyhine mi olduğu hesaplanabiliyor. 2010-2015 döneminde, 75 yaşındaki Rus kadını 83.2 yaşındaki Japon kadınla, 75 yaşındaki Rus erkeği ise 81.8 yaşındaki Japon erkeklerle aynı hayatta kalma oranına sahiptir. Rusya’da kadınlar erkeklerden daha yüksek doğuştan beklenen yaşam süresine sahiptir. Yani çabuk yaşlanıp uzun yaşamaktadırlar. Bu durum α -cinsiyet farkının Rus kadınlarının aleyhine olduğunu göstermektedir.

“Yaşam Beklentisi Artışı Hızlanırsa Nüfus Yaşlanmasına Ne Olur?” ve “Yaşam Beklentisi Artmaya Devam Ederse Nüfus Yaşlanması Hiç Durmayacak mı?” başlıklı on ve on birinci bölümlerde gidişatın gelecekte nasıl olacağı irdeleniyor. Yaşam beklentisinin, Avrupa Demografik Verilerinde belirtildiği şekilde sabit kalması, verilerdekinin yarısı kadar artması ve her on yılda 2 yıl artması şeklinde üç senaryoyla hesaplamalar yapılıyor. Yaşam beklentisi hızlandığı takdirde olası yaş üzerinden hesaplanan nüfus yaşlanması yavaşlar sonucuna ulaşıyor. Gelecekte, olası yaşlar temelli hesaplanırsa da, yaşlı nüfus oranının günümüze kıyasla artacağı öngörülüyor. Yazarlara göre bu durum yaşlıların haklarına yönelik düzenlemeler yapılmasına yol açabilir. Ayrıca nüfus yaşlanmasının durmasının hemen her ülke için ufukta olduğunu belirten yazarlar, bunun bazı ülkelerde göçlere bağlı olarak ertelenebileceğinin ama engellenemeyeceğinin altını çizmektedirler.

“Nesiller Arası Eşitlikçi Normal Emeklilik Yaşı” başlıklı on ikinci bölümde adil bir emeklilik sistemi için iki temel kural belirleniyor. Kurallardan ilki, 20 yaşında emeklilik sistemine girenlerin, ödediklerini maaş olarak geri almasını ve bir grubun diğerini fonlamamasını ifade ediyor. İkincisi, her neslin aldığı emeklilik ödemesinin, gelirlerinden aynı oranda alınması ve kimsenin kayırılmamasını öngörüyor. Ancak yazarlar, bazı istisnai sübvansiyonların olabileceğini de ekliyorlar. Her yerde geçerli bir yaş belirlemek yerine prensip koyma tercihlerini, ülkelerdeki emeklilik yaşına göre düzenlenebilme, ülkeleri karşılaştırılabilme ve emeklilik ödemesi almaya uygun olanların emeklilik sistemine girenlerle oranı ile yeni bir bağımlılık oranı hesabı yapılabilmesi şeklinde gerekçelendiriyorlar.

Klasik yöntem ile önerilen yeni yöntem arasındaki seçim “Hangi Gözlüğün Takılacağına Seçilmesi” başlıklı on üçüncü ve son bölüme konu ediliyor. Sanderson ve Scherbov, durumu daha iyi tespit etmek için seçilecek ölçütü gözlük analogisiyle açıklıyorlar. Buna göre klasik yöntem nüfus yaşlanmasını ancak tek boyutta görebiliyorken yeni gözlüklerle çok boyutlu görüş sağlanabilir. Yazarlar yeni yöntemin, anlaşılmasının kolay olması ve Birleşmiş Milletlerin 2017 yılındaki “Dünya Nüfus Yaşlanması Raporu”nda olası yaşlı bağımlılık oranına yer verilmesi sebebiyle, yaygınlaşabileceğini ifade ediyorlar. Ayrıca, farklı sebep ve amaçlarla farklı ölçütlerin kullanılabileceği de belirtiliyor.

“Prospective Longevity: A New Vision of Population Aging” (Olası Uzun Ömürlülük Nüfus Yaşlanmasına Yeni Bir Bakış), yaşlanma çalışmalarında kökleşmiş terim, öngörü ve söylemlerin tarih boyunca gelişimini ele aldıktan sonra bunların yeni bir gözlükle nasıl görüneceğini ustalıkla ortaya koyuyor. Geçmişin yaşlısı ile günümüz yaşlısı veya gelişmişlik seviyeleri farklı olan ülkelerde yaşayan yaşlıların özellikleri birbirinden ayrılmaktadır. Klasik yöntem bu yaşlılar arasındaki farkları gözetmekte yetersizdir. Bu durum hem yaşlılık döneminin hem de nüfus yaşlanmasının analizini zorlaştırmaktadır. Yeni yöntem, kalan yaşam beklentisi, zaman ve toplumun çeşitli özellikleri gibi pek çok etkenle, konunun daha derinden ve etraflıca incelenmesine olanak tanımaktadır. Akıcı ve sade bir dille yazılan kitap, yerleşik düzen elverişsiz hale geldiğinde bakış açısını değiştirmenin mümkün olduğunu göstererek yaşlanma çalışmalarına yeni bir perspektif kazandırmaktadır.

